

de Zelfzwichter

2017 / 1

Over de grens in Spetzerfehn
Groeien als molenaar
Een godin tot leven gewekt

de Zelfzwichter

Jaargang 21, nummer 1

maart 2017

ISSN 1877-7732

Losse nummers: 4 euro plus porto

De Zelfzwichter is het kwartaalblad van
HET GRONINGER MOLENHUIS.

Het blad verschijnt in de maanden maart,
juni, oktober en december.

Donateurs van de Stichting Het Groninger
Molenhuis ontvangen het blad automatisch.

DONATIES

Minimaal 20 euro per jaar

Het Groninger Molenhuis

Lopende Diep 8, 9712 NW Groningen

(050) 313 00 52

www.groningermolenhuis.nl

Rekeningnummer: NL32 TRIO 0784 8534 28

REDACTIE

Tineke de Danschutter, Johan van Dijk, Jan Kugel,
Tjerd van Riemsdijk, Bert Steenhuizen (MSMOG),
Margreet Versteeg

eindredacteur

Thea Pol

pol@erfgoedpartners.nl

Aan dit nummer werkten mee:

Herman Bink, Margriet van Klinken

Ellen Steendam, Rolf Wassens,

Anne Wieringa

De redactie behoudt zich het recht voor
ingezonden artikelen in te korten en/of
aan te passen. Overname van artikelen is
eerst na overleg met de uitgever toegestaan.

Vormgevingsconcept

Opmaak

Drukwerk

Oplage

Sluitingsdatum

kopij 2017/2

Dineke Buist

Bert Holtkamp

Drukkerij Tienkamp

600 exemplaren

13 april 2017

OMSLAG-thema 2017: Kijken over de grens

Foto omslag: Molenaar Heye Steenblock op de stelling van
zijn molen in het Duitse Spetzerfehn.

Foto's: (voorkant) Jelte Oosterhuis; (achterkant) Herman Bink
Achtergrond: koren- en pelmolen Zeldenrust Westerwij-
twerd

AutoCAD-tekening: Reint Verkerk van Wieringa molenbouw-
advies

Voorpagina's 2017

Kijken over de grens

- 3 Over de grens in Spetzerfehn
- 7 Groeien als molenaar
- 11 Museale molenvondst
- 12 Een godin opnieuw tot leven gewekt
- 17 Molenonderhoud
- 21 Molentypes
- 23 De Zelfzwichter op de digitale snelweg

Het Groninger Molenarchief is gevestigd
in het Groninger Molenhuis

Lopende Diep 8, 9712 NW Groningen

(050) 313 00 52

(geopend maandag t/m woensdag)

molenarchief@groningermolenhuis.nl

POLDERMOLEN DE PALEN TE WESTERWIJTWERD
MARTIJN SCHOLTENS

Zelfzwichter

Een wieksysteem met kleppen die automatisch
openen en sluiten afhankelijk van de wisselende
windkracht. Eén van de verbeteringen ten
opzichte van de oudhollandse zeilwieken.

TEKST: ROLF WASSENS

FOTO'S: JELTE OOSTERHUIS

Over de grens in Spetzerfehn

Ze zijn er niet veel meer, molens in bedrijf. Over de oostelijke grens zijn het er zelfs heel weinig. In Bardowick, gelegen tussen Lüneburg en Hamburg, wordt (opnieuw) gemalen met windkracht. De molen van Ruttel, bij Varel, wordt nog wel eens gebruikt, en ook Xanten is opnieuw in bedrijf. En dan de molen van Spetzerfehn, die molen is nog dagelijks in bedrijf. Om daar wat meer van te weten, ben ik gaan praten met Heye Steenblock, de molenaar. Makkelijk is, dat Heye heel goed Nederlands spreekt.

“Mijn vader, Theo, heeft na een leertijd bij Goldenstein in Südgeorgsfehn, bij een waterradmolen in Zwitserland en bij ter Vehn in Grossdendorf het gewaagd een verlopen bedrijf over te nemen in Spetzerfehn. De molen zelf kon niet meer draaien, maar er was een motorsteen. Die moest noodgedwongen aangedreven worden vanaf een Lanz Bulldog, die buiten stond te stampen. Langzamerhand kreeg Theo steeds meer werk, en samen met zijn vrouw Joanne kocht hij in 1961 molen en voormalige bakkerij. De originele woning stond aan de andere kant van de molen, maar die is vanwege de verbreding van de Postweg afgebroken.”

Met de wind malen

“De Lanz werd overbodig na het inbouwen van een grote motormaalgang op de eerste zolder, met stenen van 1m80 doorsnee. Een mengmachine en een hamermolen verbeterden het bedrijf verder. Gestaag werd, als er weer wat geld apart gezet kon worden, gewerkt aan het eigenlijke doel: met de wind malen! Eerst werd de windroos hersteld, daarna de kap waterdicht

gemaakt, in 1968 werd een nieuwe roe gemonteerd en in 1971 de tweede.”

Zo was Theo in staat de molen weer in bedrijf te krijgen, geheel tegen de economische ontwikkelingen in de buurt in. Heye: “Molenaars in de buurt verklaarden hem voor gek. De molen draait weer volop, 8-10 ton per week is heel normaal. Geproduceerd wordt vooral gebroken maïs en een gerst-tarwemix rechtstreeks in big bags. In en vooral buiten tegen de molen zijn grote silo's gebouwd, in de schuur bevindt zich een droog-installatie. In totaal kan 110 ton graan worden opgeslagen. Sinds 1991 is er nog een extra gebouwencomplex bijgekocht in Neu-Firrel, waar Heye en zijn vrouw Anita toen zijn gaan wonen. De fouragehandel daar en in 'Spetz' zijn belangrijk voor het bedrijf.

Steeds meer werk terwijl overal in de buurt de molens waren gestopt, hoe kan dat? Heye: "Dat heeft voor een deel ermee te maken, dat anderen het niet meer zagen zitten. Vergeet niet, dat hier in Duitsland van overheidswege in 1955 tot stillegging van vele molens is besloten. De maalbedrijven werden steeds groter en de toekomst voor kleine bedrijven zag er steeds slechter uit. Mijn vader heeft altijd gemeend dat er werk moest zijn voor een klein maalbedrijf. Goede kwaliteit, de klant vooropstellen, altijd tot ijverig werk bereid en goed kunnen rekenen, dat waren de kwaliteiten van mijn ouders. Mijn vrouw Anita en ik hebben dezelfde opvattingen." Theo is in 2016 overleden, Heye en Anita zetten de zaak voort.

Meer Nederlands dan Duits

Wanneer we de molen zelf eens wat beter bekijken, valt de zware bouw van de molen op.

In deze streek zie je grote kapitale molens staan, bij voorbeeld in Bunde, Varel, Aurich, Norden, Hage. Gecombineerd met de bijgebouwen krijg je wel de indruk, dat hier vroeger veel geld werd verdiend. Het was vroeger een welvarend gebied, als je let op de ontwikkelingen in de landbouw. Toch is nou juist in Spetzerfehn in de eerste tijd helemaal niet zo veel werk verzet door deze grote molen. Dat heeft te maken met

concurrentie in omliggende dorpen. Wie in oude documenten uit deze streek duikt, ziet dat de officiële taal meer Nederlands dan Duits is. Zo schrijft een smid in 1762 aan de overheid: "ons manquieren nog necessaria (noodzakelijkheden rw) die wij tot opname deses Fehns alleronderdanigst bidden." Dan volgt een verzoek om een rosmolen te mogen oprichten, omdat er veel klachten zijn over molenaars in de buurt, want "dat haar koorn welke sij gorten laten, te met weeken lang ongebroken blijft". Het verzoek wordt echter afgewezen, omdat ze in de naburige plaatsen Bagband en Timmel terecht konden - mogelijk waren de molenaars daar bang voor concurrentie. Het zou tot 1869 duren, voor Andreas Janssen Müller een verzoek indiende tot het bouwen van een 'Mahl- und Pel-demühle' in Spetzerfehn. Argument: er wonen 1.000 zielen in het dorp, en het duurt drie kwartier om bij de dichtst bijgelegen molen te kunnen komen. Toevallig (?) had echter iemand anders - Dirk Tammen Eckhof - 14 dagen eerder ook een dergelijk verzoek ingediend. De overheid besliste in het voordeel van Eckhof, omdat de molens van Strackholt en Ostgrossefehn ook al in het bezit van de familie Müller waren.¹ Zo werd de molen in 1870 gebouwd. Na vier maanden ging de molen echter toch over in handen van een Müller (Jan Focken). Erg lang duurde het geluk niet, want op

1 oktober 1885 brandde de molen door blikseminslag af. De molen was mogelijk verzekerd, in elk geval stond in 1886 de huidige molen er. Aanvankelijk waren G.J. Schröder en J. Olthoff bij de bouw betrokken, maar de bouw werd overgenomen door Mönck. Uit documenten blijkt dat de kap werd gemaakt van eiken, het achtkant van Amerikaans grenen, 'ostseeisch' grenen voor allerlei kleinere onderdelen. Zowel het achtkant als het gangwerk maken nog altijd een zeer goede indruk. Veel ijzerwerk komt nog uit de oude molen. Twee tragische ongelukken wierpen een schaduw op de wederopbouw: door een misverstand ging een jongen op de molenas staan toen die net werd rondgedraaid, en stortte dood op de stelling neer. Een ander viel van een trap en overleefde de val niet. (bron: Manfred Wittor Mühlen in Grossefehn)

Maalstenen van 1 meter 80

Als je de inrichting van deze grote koren- en pelmolen vergelijkt met een Groningse of Friese soortgenoot, valt op dat er slechts één pelsteen in de molen heeft gezeten. Dat zie je veel meer in Ostfriesland. Lastig, omdat je dan niet de mogelijkheid hebt de ene steen te ontlasten door de gort uit de steen te laten lopen, en tegelijkertijd de andere steen te belasten door er juist gerst of gort op te laten lopen. Toch komt het veel

voor, ook in Nederland wel overigens. Ook is afwijkend (voor ons) dat de maalstenen op de stellingzolder liggen. In Spetzerfehn is dat veranderd tot de unieke aandrijving van het grote koppel maalstenen op de eerste zolder. Deze grote looper is voorzien van een drietaksrijn, theoretisch ideaal. Het tweede koppel is nog deels aanwezig. Maalstenen van 1m80 zie je in Duitsland wel meer, voor Nederlandse begrippen is dit extreem groot. Je merkt het tijdens het steenbillen, er moet heel wat meer gehakt worden!

Het wiekenkruis is ook anders dan aan onze kant van de grens. Navraag levert op, dat de hier gebruikte constructie van ijzeren U-profielen als borstroeden door molenmaker Mönck toegepast is naar Bremer voorbeeld. Aanvankelijk werden grenen enden ('Spitzen') toegepast om een monopolie van een concurrerend molenmaker op het leveren van Potroeden te omzeilen. De zelfzwiching, een oorspronkelijk Engelse uitvinding, is waarschijnlijk via Denemarken en Ost-Friesland Nederland binnengekomen. Uitzonderingen daargelaten, is het vooral in het noorden van Nederland algemeen toegepast.

Uiterlijk opvallend is natuurlijk de grote windroos op de kap, in Ost-Friesland normaal. De molen van Usquert heeft dit ook enige tijd gehad, maar dat is niet bevalen. Toch is zo'n windroos verschrikkelijk gemakkelijk

bij het werk, het lastige en tijdrovende kruien ben je kwijt. Met als levensgroot nadeel, dat de molen niet reageert op een onweersbui die plotseling uit tegenoverliggende windrichting komt. De molen wil dan achteruit, het kruis kan de kap uitgedrukt worden en de kans op verongelukken is dus erg groot. Er is behalve de molen in Wedderveer (voor zover die nog zichtbaar is) nog één molen met dit systeem van zelfkruiging in Nederland, dat is de molen van Nijeveen - maar dat is een Duitse molen, uit Weener weggehaald.

Al met al is de molen van Heye vooral door de bedrijvigheid een bezienswaardigheid! Kan een leuk molenreisje worden, via Bunde-Logabirum-Holtland-Bagband-Spetzerfehn, en dan Aurich-Marienhafen-Norden, en via Greetsiel en Emden met het veerbootje (maximaal twee auto's, motor is makkelijker) de Eems over naar Ditzum, om dan bijvoorbeeld via Jemgum weer naar Groningen te reizen. Er valt veel te zien over de grens.

- 1) De naam komt nog terug in de meelfabriek van Annäus Müller, die op 21 januari jongstleden overleed, de laatste Müller die molenaar was. Hij maakte de herbouw van de molen van Backemoor mogelijk.

Groeien als molenaar

Grenzen bepalen een groot gedeelte van ons leven. Je woont in Groningen of in Friesland, in Nederland of in een ander land in de wereld. Elke provincie, elk land met eigen regels en wetten. Die zijn er niet voor niets en overtreden kan gevaar opleveren en nogal eens een boete. Ook de molenwereld kent grenzen. Letterlijke begrenzing zoals de plaats: een molen in Groningen of Drenthe. Of figuurlijke begrenzing, bijvoorbeeld grenzen ervaren in wat je tegenkomt in de dagelijkse molenpraktijk of in jezelf: wat wel, wat niet? Hoe ervaart een molenaar die grenzen?

De ervaren molenaar

Derk Jan Tinga (1955) is al sinds 1975 in molens geïnteresseerd. Als grafisch vormgever gaat zijn belangstelling al vroeg uit naar tekenen, fotograferen en filmen. Film brengt hem in aanraking met molens. Hij besluit, na een tip van zijn vader, een documentaire te maken over het vervaardigen van molenroeden voor de molen van Kolham. Hij filmt daarvoor in de smidse van Jan Buurma in Oudeschans, dan waarschijnlijk de laatst overgebleven smid in Nederland die molenroeden last. Binne Jongsma, provinciaal ambtenaar en onder andere secretaris van de 'Vereniging van Vrienden van de Groninger Molens', ziet vol waardering die documentaire en vraagt hem de verplaatsing van de Krimstermolen naar Zuidwolde te filmen. Zo ontstaat bij Derk Jan een fascinatie voor molens en hij besluit molenaar te worden. Na een eerste kennismaking in Bellingwolde en met de Molenwerkgroep Oost-Groningen begint hij aan de opleiding tot vrijwillig molenaar bij oud-molenaar D. Bos van

Veldkamp's Meuln. September 1979 slaagt hij voor het examen.

Verder kijken

Al tijdens de opleiding heeft Derk Jan er behoefte aan om verder te kijken, te kijken over de grens van Bellingwolde naar andere molens op andere plaatsen, naar andere molentypes om zo ruimer ervaring op te doen. Hij bestudeert dan onder andere een paltrok-molen op de Zaanse Schans (van dit soort houtzaagmolens zijn er nog vijf in Nederland), de Voorste wipmolen van Hellouw (in de Betuwe) en zoekt gegevens over molen De Naarstigheid (stond vroeger in Emden). "Leuk om van alles uit te zoeken in die begintijd," zegt Derk Jan.

Studie molentypes

Na het behalen van zijn diploma vraagt molenaar Bos hem te helpen met het geven van de theorielessen. Zo begint de kersverse molenaar Tinga voor de andere helft als instructeur. Hij heeft sindsdien vele cursisten geholpen hun diploma te halen. En bij het lespakket hoort vanaf die tijd standaard het bestuderen van meerdere molentypes in de praktijk, via door hemzelf georganiseerde excursies; grensverleggend, want daarvóór niet heel gangbaar.

Pieterburen

Na eerst in Bellingwolde en Veelerveen actief te zijn geweest, vervult Derk Jan Tinga die dubbelfunctie van vrijwillig molenaar en moleninstructeur op De Vier Winden in Pieterburen. Dat lesgeven is een verplichting die hij altijd heel serieus heeft opgevat. Zelden of nooit

laat hij verstek gaan. Zijn het in het begin meestal aanmeldingen van cursisten die wat ouder zijn, zo nu en dan komen er ook jongere bij. Derk Jan: "Tijdens de cursus leren zij hun grenzen kennen. Niet alles is mogelijk. Dat leren ze gaandeweg. Ze komen net kijken in de maatschappij. Eerst soms wat bleu en onzeker zie je die jongeren langzaamaan groeien. Ze krijgen van mij steeds meer verantwoordelijkheid. En dat is nogal wat, want het gaat wel om kostbare rijksmonumenten van anderhalf à twee miljoen euro." Hoe gaat dat in z'n werk? "Een eerste opdracht met veel verantwoordelijkheid is de vang ophalen of de molen vangen. Samen houden we de ketting vast. Ik plaats dan m'n handen onder die van hen. In noodgevallen kan ik dan ingrijpen. Daarna mogen ze het zelfstandig doen, maar ik blijf erbij. Als het misgaat zou dat een duur grapje zijn. Je ziet trouwens gauw of de cursist het in de vingers heeft of niet. Ze moeten er gevoel voor hebben. Egbert Reining, een van m'n leerlingen op dit moment in Pieterburen heeft dat, hij is erg handig en kan binnenkort proefexamen doen."

Grenzen voor de molenaar

Wat moet hij doen, wat laten? "Begrenzingsen ja, die zijn er heel duidelijk:

- Laat je nooit afleiden, dus concentreer je op wat je doet.
- Kijk om de 10 minuten naar de lucht. Hoe gedraagt het weer zich, hoe staat het met de wind?
- Luister naar de geluiden van de molen en de wind.

MOLENAAR EN INSTRUCTEUR DERK JAN TINGA VOOR MOLEN DE STER IN WINSUM

-Laat alleen het van tevoren vastgestelde aantal bezoekers toe op de stelling.

Bij mij komen ze bij een draaiende molen niet verder dan de steenzolder.

En als hoofdregel:

-Denk eerst aan jezelf. Een veilige plek, overzicht houden, doe niet teveel tegelijk.

-Denk dan aan je bezoek. Ook weer: veiligheid.

-Denk dan aan de molen.

Dat zijn harde grenzen, houd je je daar niet aan dan komen er ongelukken van."

Instructeur-Grensbewaker

"Ja, soms is grensbewaken nodig. Bijvoorbeeld bij cursisten die denken het wiel opnieuw te moeten uitvinden, die na een paar maanden les denken het beter te weten dan alle molenaars voor hen. Dan ga ik terug tot de basis en leg het nog eens uit, het hoe en waarom. We waken over de veiligheid van het erfgoed. En we bewaken de biotoop, de ruimte voor de vrije wind. Bij bedreiging daarvan geldt: tot zover en niet verder. De Vereniging De Hollandsche Molen heeft daar regels voor vastgesteld. Daarnaast heb je soms ook nog wat te stellen met vrijpostige bezoekers en moet je optreden om de grenzen van de veiligheid te bewaken en soms ook die van de wellevendheid," besluit Derk Jan Tinga.

Ik verlaat na dit interview het KinderBoekenHuis in Winsum, waar de heer Tinga voor de daar eveneens gevestigde Historische Vereniging Winsum-Obergum, als voorzitter, vrijwilligerswerk doet en ga op weg naar Onderdendam voor mijn afspraak met zijn leerling Egbert Reining.

Je bent jong en je wilt wat

Egbert Reining (1997) tref ik (samen met molenaar Jan Knecht uit Onderdendam) aan in molen De Zilvermeeuw, die middenin een weiland fier staat te draaien. Het is koud buiten, ook in het kleine kamertje in de molen waar we met z'n drieën net inpassen. Een piepklein elektrisch kacheltje probeert tevergeefs de kou te verdrijven.

Egbert vertelt me hoe zijn molenleven tot nu toe is verlopen. Het begint met zijn opa. Opa krijgt een tuinmolentje cadeau als hij 50 jaar wordt van Egberts oom Tiemen de Jonge, die vrijwillig molenaar is op De Hoop in Middelstum. Egbert is dan twee. Hij kijkt zijn oogjes uit. "Daar begint mijn fascinatie voor molens," zegt Egbert. Voetballen? Niks an. Nee, molens! Er volgt een verhuizing van de noordkant naar de zuidkant van het dorp Kantens, vanwaar ze uitzicht hebben op Grote Geert, een koren-pelmolen. Hij is dan nog jong maar gaat toch, eerst stiekem, bij die molen kijken en er naar binnen. Zeg maar: kijken over de

grens. Want grenzen kunnen ook nieuwsgierig maken. Op z'n twaalfde mag hij er proberen te kruien, wat niet lukt. "Ik had te weinig kracht en gewicht, dat heb je daar voor nodig." In 2010 gaat hij op de fiets naar de middelbare school in Uithuizen. Op een van die tochten rijdt hij langs Usquert en maakt daar kennis met Willem Huizenga, molenaar op de Eva. Hij gaat er vaker langs en van hem leert hij de eerste beginselen van het molenaarsvak. Als grensverleggend ervaart Egbert dan het opgaan van de stelling, het inschatten van de hoogte. Aanvankelijk te jong voor de opleiding komt hij terecht bij Jan Knecht op molen Hunsingo in Oostdendam. Toch leert hij er veel, zo niet alles: van opzeilen tot kruien en klampen van de zeilen. "Maar het malen heb ik op Ameland geleerd," zegt Egbert, "in de molen De Verwachting." Later werd Egbert ook één van de vrijwilligers op De David in Openluchtmuseum Het Hoogeland in Warffum. Daar bleek al snel dat hij al zijn vaardigheden goed in de praktijk kon brengen.

Persoonlijke grens

Maar er zijn ook andere grenzen, persoonlijke. In 2014 ziet hij op het nieuws een bizar ongeluk op een molen te 's-Gravenzande. Bij het stilzetten van die molen brak de as af en de wieken begaven het en kwamen voor

een deel op de rijweg terecht. Gelukkig waren er geen gewonden. Egbert denkt daar een tijdje over na en op een middag stelt hij voor zichzelf een grens. Ik ga niet meer onverzekerd aan de vang staan. Dat is onverantwoord.

Ook molenaar Jan Knecht legt die grens aan: geen opdrachten geven die gevaar kunnen opleveren. Er blijft dan nog genoeg over om te doen. Verder ervaart Egbert een grens bij bezoekers op de molen. Hij voelt daarbij een grote verantwoordelijkheid. Want hij kent de regels: denk eerst aan jezelf, dan aan de bezoekers, dan aan de molen.

Bewustzijn

Egbert is timmerman van beroep. Dat is best handig voor een molenaar. Zo heeft hij zich onder andere al beziggehouden met een klus in de kap van De Zilvermeeuw. Hij bevestigt er planken om vogels buiten te houden die er de boel vervuilen. Dat lukt en ze maken een vreugdedansje. Kortom: kijken naar grenzen vanwege de veiligheid en kijken over grenzen om de blik en daarmee de kennis te verruimen, beide zijn van belang in de molenwereld. Je bewust zijn van die grenzen kan uiteindelijk beperking opleveren, beperking tot het uiterst noodzakelijke, namelijk alles veilig te laten verlopen en de molens goed te laten draaien.

**DUNNING
MOLENBOUW**

ONDERHOUD • RESTAURATIE

Provincialeweg 28 • Adorp • 050-3061221

info@dunning-molenbouw.nl

fax: 0598-450013

06-51856323

www.dunning-molenbouw.nl

Wieringa molenbouwadvies

Geert Reindersstraat 20 • 9951 CC Winsum

T (0595) 44 31 92 • M 06 55 80 85 93

info@wieringamolenbouwadvies.nl

www.wieringamolenbouwadvies.nl

Koning
Molenzellen

- Nieuwe zeilen
- Reparaties
- Touwwerk
- Smeermiddelen
- En meer

Sipke Koning
06-44003400

www.koning-molenzellen.nl

DISCUS
UW HUISDIEREN SPECIAALZAAK
Ekkelkamp

- * Tropische vissen, aquariums en benodigdheden
- * Hengelsport en benodigdheden
- * Vogels, vissen en knaagdieren
- * Hondensport, dierbenodigdheden
- * Diervoerzorg en -apotheek
- * Paarden- en veevoerders
- * Klompen en laarzen

Fa. Ekkelkamp
Rijksstraatweg 135 Haren
tel. 050-535 02 15

Museale molenvondst De watermolen van Klooster Ter Apel

Onlangs kreeg de Stichting Klooster Ter Apel een schenking bestaande uit twee houten resten van de voormalige watermolen. In 1466 gaf Egge Addinga, Heer van Westerwolde, aan de prior van Klooster Ter Apel toestemming voor het bouwen van een watermolen. Kort daarna schijnt de dubbele watermolen gebouwd te zijn. Eén rad om koren te malen, het andere om olie te slaan. Het molenhuis was in vakwerk opgetrokken en gedekt met riet of stro. Dit huis was 13,86 m bij 5,73 m groot en stond in de noordoostelijke hoek van het kloosterterrein. Het was een zogenaamde onderslagmolen, waarbij het water de onderkant van de wielen van de watermolen aandreef. Omdat het alleen met een flinke stroom water mogelijk was, werd er een dobbe (waterbassin) aangelegd in het bos op 200 meter ten oosten van waar nu attractiepark Wonderwereld ligt. Dit bos draagt de naam Wijert (= vijver). De Molen A werd op de Ruiten Aa doorverbonden. De Aa was verdeeld in vakken met stuwen die men los zette als er gemalen moest worden.

In 1637 werd de molen voor zes en een half jaar verhuurd. De huurprijs was 30 gulden per jaar. In 1665 viel de bisschop van Münster het gebied binnen. En daarbij liepen zowel de gebouwen van het klooster, als ook de watermolen veel schade op. Later werd alleen

de korenmolen, dus alleen maar één rad, gerestaureerd. Tijdens de grenspassage van de bisschop van Münster in 1673/74 werd de zaak weer beschadigd. In de loop van de tijd werd de toestand van de watermolen alleen maar slechter. In 1832 kocht Fredrik Maarsing voor 750 gulden de standermolen van Bourtange van Johannes van Hateren en plaatste hem op de Melme (stuifzand) in Ter Haar, waar hij nu nog staat. Vanaf die tijd werd het koren daar gemalen.

De wielen van de watermolen werden afgebroken en van het molenhuis werd een dubbel woonhuis gemaakt. De laatste bewoners waren de families Pijpker en Timmans, die in het begin van de vorige eeuw vertrokken zijn. In 1928 werd het molenhuis afgebroken.

Op de plek waar de watermolen gestaan heeft, steekt nog steeds een Bentheimer steen uit de westelijke wal van de Aa, daar waar een waterrad gedraaid heeft. Het is al jaren een wens van de Stichting Klooster Ter Apel om de watermolen weer zichtbaar te maken, het liefst fysiek of anders digitaal...

Margriet van Klinken is directeur van Museum Klooster Ter Apel

TEKST: JAN KUGEL

FOTO'S: ELMER SPAARGAREN

Een godin opnieuw tot leven gewekt

Wanneer ik op een zonnige vrieskoude middag op de N33 vanuit Appingedam het prachtige dorp Spijk nader, word ik als het ware welkom geheten door de blinkende stroomlijnneus van de koren- en pelmolen Ceres, de getrouwe vriendin van het opmerkelijke 'torentje van Spijk'. Hoe poëtisch allemaal! Geen wonder! Wanneer je de godin van de landbouw op zo'n prachtige dag nadert, mag je best wat romantiek in je verhaal schrijven. Toen de molen in 1943 met de uitvoering met de Van Bussel stroomlijnneuzen de naam van de Romeinse godin ging dragen, leek het of ze een huwelijk was aangegaan met Aeolus, de god van de wind. De molenaar verkocht z'n elektromotor en vertrouwde in die bange oorlogsjaren op zijn 'echtpaar'. Hoewel de gedrevenheid van het huidige team van Ceres je bijna uitnodigt tot enkel superlatieven, zal ik beginnen met de zakelijke kant van deze opmerkelijke molen. En opmerkelijk mag deze molen best genoemd worden.

Stellingdeuren van een zeilschip

Er zijn maar weinig molens in ons land, die voor wat betreft de bouw met Ceres vergeleken kunnen worden. De achtkantstijlen reiken in hun volle lengte vanaf het maaiveld tot aan de kap en dat is voor een stellingmolen toch niet alledaags. Ze rusten daarbij op acht stiepen, waarbij je als het ware onder de houten vloer van de molen door kunt kijken. De onderachtkant is met hout bekleed en de stellingschoren reiken tot aan de peulstenen op de stiepen. Dat geeft een slank uiterlijk aan de molen. De bovenachtkant is, evenals de

kap, rietgedekt. Wanneer we opmerken, dat de stellingdeurtjes in een ver verleden gehaald zijn uit de kajuit van een oud zeilschip, dan kan alleen maar worden vastgesteld: we hebben te maken met een opmerkelijke dame.

Bij binnenkomst valt gelijk de houten vloer op, waarboven de meelpijpen vanuit de eerste (steen)zolder in

maalbakken uitkomen. Hoezo 'maalzolder'! Verder valt een klein luiwerk op, dat ten dienste van de graanmalerij staat en aangedreven wordt door een steenspil. Vanaf de eerste zolder vinden we de inrichtingen voor de pellerij. Tot zover de huidige toestand.

Grondige renovatie

Ik zal de lezer de rijke historie van deze in 1839 gebouwde molen besparen. Via google vindt u toegang tot een digitaal portaal van Spijk en daar is een uitgebreide geschiedschrijving van de molen te vinden: heel interessant overigens. Ik volsta hier met de mededeling, dat economische redenen in combinatie met een aflatende gezondheid, de laatste (beroeps) molenaar, Remmert Keizer deden besluiten Ceres in 1982 over te doen aan de Groninger Molenvrienden. Via de Stichting De Groninger Molen kwam de molen in 2007 in eigendom van Het Groninger Landschap. Ondanks een aantal ingrepen werd het steeds moeilijker om de molen te laten draaien. De oude dame behoefde een grondige renovatie. In 2011 deed molenaar Henk de Haan de deur voor de laatste keer achter zich dicht. Hij vond een voorzetting van zijn hobby op De Liefde in Uithuizen. Het werd stil in en om de molen van Spijk.

Flinke facelift

Natuurlijk wilde Het Groninger Landschap Ceres weer graag in oude luister laten herstellen, maar daar is geld, heel veel geld voor nodig. Gelukkig kon in

samenhang met een drietal andere molens, mede door inspanningen van Het Groninger Molenhuis, provinciaal geld worden vrijgemaakt om met bouwmeester Gijs van Reeuwijk tot een herstelplan te komen. Gereserveerde BRIM-gelden [heet nu Subsidieregeling Instandhouding Monumenten (SIM)], het J.B. Scholtenfonds en eigen middelen van Het Groninger Landschap maakten de pot van plusminus € 220.000,- vol. Molenmaker Jellema uit Burdaard kon met de werkzaamheden beginnen. De kap was behoorlijk verzakt en hoewel men in eerste instantie aan de voeghouten dacht, bleken deze niet de hoofdoorzaak van de verzakking. Een optelsom van tal van verzakte en vergane onderdelen van de kap, aldus Douwe van der Zee, medewerker van Het Groninger Landschap, waren de aanleiding tot een totale renovatie van de kap. Het gevlucht behoefde bovendien een flinke onderhoudsbeurt, voor wat betreft de fokken, het hekwerk, de zelfzwichting en de 'busselneuzen'. Ook het interieur werd aangepakt, waaronder de vloer op de begane grond. Tijdens de werkzaamheden heeft men getracht de authentieke uitstraling te bewaren. Zo werden uitgesleten traptreden niet vernieuwd, maar aan de onderzijde (bijna onzichtbaar) verstevigd. Er ligt weliswaar een nieuwe houten vloer op de begane grond, maar deze is weer afgedekt met de vloerdelen van de oude vloer. De steenzolder met al z'n opschriften in en op het houtwerk is helemaal in stijl gehouden. De bezoeker zal niet gauw merken, dat Ceres een flinke 'facelift' heeft genoten.

Op 13 juni 2015 mocht de nieuw aangestelde molenaar, Ronnie Scherer, de vang lichten om de combinatie van oudhollands met fokken en zelfzwichting met Van Bussel menig 'Spiekster hart' weer blij te doen kloppen. En dat laatste is niet overdreven.

Toilet, pantry en streekproducten

Dat de renovatie niet alleen 'de godin' weer tot leven heeft gewekt, maar ook de sluimerende belangstelling van de 'Spieksters' bleek mij al gauw. Wanneer er weinig activiteiten bij een molen worden ontplooid en de wieken zelfs stil komen te vallen, verdwijnt de centrale plek in de belevingswereld van het dorp. Natuurlijk blijft de molen beeldbepalend (en zeker in Spijk) maar toch..... Het was stil rond Ceres. Maar toen Ronnie weer regelmatig de wieken liet draaien, ontstond spontaan een groeiend team van mensen, die zich heel betrokken bij de molen gingen voelen. Ter voorbereiding van dit stuk zaten niet alleen Douwe van der Zee van Het Groninger Landschap en Anne Wieringa (als adviseur bij onderhoud) aan tafel. Nee...! De ruim bemeten tafel ten huize van Thomas Pastoor zat rondom vol. Ieder wilde graag zijn bijdrage leveren aan het verhaal van het herstel van Ceres. Naast de huidige molenaar Ronnie Scherer mocht ik kennismaken met de molengidsen Silvie Sikkema en Ebel Blokzijl, met klussenier en manusje-van-alles, Jan Pijper en molenaar in opleiding (mio), Thomas Pastoor. De tweede mio kon vanwege z'n werk niet aanwezig zijn. Dit vrijwilligers-team zit vol plannen om 'hun' molen in de belangstelling te plaatsen en te houden; en niet alleen voor

dorpsgenoten. Passanten moeten een kopje koffie kunnen krijgen, om tegelijkertijd een zakje meel mee naar huis te kunnen nemen. Gedacht wordt aan de verkoop van meerdere streekproducten. Het keukenblokje werd daartoe uitgebreid tot een 'pantry'. Belangstellenden moet de gelegenheid geboden worden van een toilet. Ze zijn er druk mee bezig!

Pelcursussen

Verwijsborden op de fietsroutes staan hoog op de lijst. En last but not least: Ronnie zag graag het pelwerk geheel hersteld, zodat de Ceres weer kan dienen als lesmolen voor de pelcursussen. Goed voor de molen om zo'n enthousiast team van vrijwilligers, inclusief de molenaar, op de stelling te hebben. Ceres moet stralen; dat getuigde de kerstster in de bovenste wiek vorig jaar voor het eerst. Ze zijn er trots op. Allemaal! En niet alleen het team, maar steeds meer dorpelingen vinden hun weg terug naar de molen. De godin is weer tot leven gewekt en er is ook aandacht voor schoonheid en gezelligheid. En eerlijk is eerlijk.....zijn er mooiere plaatsen te bedenken dan dat unieke plekje aan 't Loug, recht tegenover de kerk met toren op het eiland in het centrum??? Misschien,... maar dan moet je goed zoeken!

Tip: op de zaterdagmiddagen van de oneven weken is de molen te bezoeken. Doen! Het is de moeite waard. Bij mijn afscheid van mens en molen jubelde het carillon een afscheidslied.

MOLENSTEENMAKERIJ

**HANS
TITULAER**

voorheen
HEINRICH VAN HEES

Alle soorten molenstenen, scherpdienst, afstellen,
maaltechnisch advies.

Onderhoud aan oliestenen en pelstenen.

Restauratie van stenen en maalstoelen.

Kweernen, wrijfstenen, demo-steentjes.

Kneus- en scherphamers.

www.molensteinen.nl

Werkplaats: Eendenpoelseweg 6a, 6581 AB Malden, Nederland

Tel.: 0031 (0)24 696 36 54 / 0031 (0)6 53 66 76 86

E-mail: molensteenmakerij@planet.nl

Mulder Pot - Kropswolde

KORENMOLEN **De Hoop**

Woldweg 70, Kropswolde.

Voor de zelfbakkers(sters):

- volkorenmeel
- tarwemeel
- viergranenmeel
- pannenkookmeel
- boekweitmeel

Openingstijden:

Donderdag en vrijdag 10.00-17.00 uur

Zaterdag 10.00-16.00 uur

Molenaar J.J. Pot

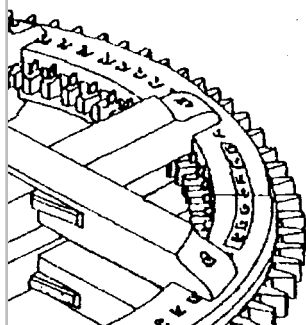
Telefoon (0598) 39 49 53

Aannemers-Restauratie &
Molenmakersbedrijf

Molema
V.O.F.

Provincialeweg 4a, 9677 TW Heiligerlee. +0031(0)597 - 591660
info@molemavof.nl www.molemavof.nl

 Het Groninger Landschap

Steun de molens van Het Groninger Landschap
Word Donateur

www.groningerlandschap.nl of bel: 050 - 313 59 01

**Deze rubriek gaat over timmeren, schilderen
en restaureren aan de Groninger molens**

MOLENONDERHOUD

TEKST: THEA POL

Duitse molenkap bij Groningse molenbouwer

De Groningse firma Dunning Molenbouw heeft momenteel een Duitse molenkap in restauratie. Gezien het jaarthema van de Zelfzwichter 'Kijken over de grens' een goede aanleiding voor een kort interview met Ron Dunning.

Om welke molen gaat het

Het betreft de Uelsener Mühle, Am Mühlenberg te Uelsen. Eigenaar is Samtgemeinde Uelsen en gebruiker Heimatverein Uelsen und Umgebung e.V.

Waarom wordt de restauratie bij jullie uitgevoerd

We zijn namens de opdrachtgever gevraagd om een prijsopgave te doen volgens de werkzaamheden omschreven in een bestek (Leistungsverzeichnis). Uiteindelijk was onze aanbidding het gunstigst!

Waaruit bestaat de behandeling, dus wat is het probleem

Voornamelijk restauratiewerkzaamheden aan de kap, kruiwerk en het gevlucht zoals herstelwerk aan de voeghouten, het achterkeuvelens, het voorkeuvelens, de kuip en de kruiring.

Nieuwe koningsspil, windpeluw, baard, staartbalk, kruineutenbed met kruineuten en houten bovenas. De huidige kapbekleding, bestaande uit bitumen singles, moeten worden vervangen door houten singles (Holzschindeln). De roeden (borststukken) voorzien van nieuwe houten oplangers en ophekken met bestaande en gedeeltelijk nieuwe onderdelen.

Gebeurt het vaker dat molens vanuit Duits- land ter restauratie worden aangeboden

Dat gebeurt inderdaad wel vaker, de grotere werken worden dan toch meestal wel aanbesteed waardoor je de ene keer wel en de andere keer het werk niet krijgt.

Is er iets specifiek Duits aan de kap, met andere woorden: wat is er anders aan dan aan een Nederlandse molenkap

Wat wij speciaal aan deze molenkap vinden is dat er geen gordingen aanwezig zijn, alleen meerdere spanten waarop rechtstreeks de bekleding gespijkerd is en de buitenbekleding zelf, namelijk de houten singles, die zie je hier in de regio namelijk niet. En houten geleiderollen aangebracht in de kuip in plaats van keerneuten.

Uit de Groninger molenwereld

De Zelfzwichter zal vanaf dit jaar informatie opnemen van molenstichtingen uit de provincie. Zo helpen we elkaar: kopij over met name molenonderhoud zal op deze manier, zo is de verwachting van de redactie, gemakkelijker zijn weg vinden naar ons molenblad, en anderzijds is het bereik van het nieuws groter. Immers, niet alleen de molenorganisaties in de eigen regio worden geïnformeerd over het reilen en zeilen van de 'eigen' molens, ook elders in de provincie en daarbuiten wordt men hierover op de hoogte gebracht. Om een en ander goed te kunnen stroomlijnen is Bert Steenhuizen van de commissie PR en Communicatie van MSMOG (Molen Stichting Midden- en Oost-Groningen) toegetreden tot de redactie. Hieronder vindt u de eerste bijdrage van de stichting.

Molenstichting Midden- en Oost-Groningen

De Dellen

Deze keer besteden we aandacht aan de poldermolen De Dellen in Nieuw Scheemda. Molenaar Hans Tiddens geeft veel informatie en is bijzonder enthousiast als we een avond met hem in gesprek gaan over De Dellen. Enige geheimen worden ontsluit, een stukje geschiedenis, enkele data over de herbouw en een paar foto's ter illustratie om een ieder te prikkelen deze prachtige molen te zien en te omarmen.

De molen De Dellen is gebouwd in 1855 op locatie achter de boerderij van Geertsema te 't Waar als opvolger van de op 13 juni 1855 door blikseminslag afgebrante molen die waarschijnlijk in 1793 was gebouwd. De molen was eigendom van het waterschap De Dellen, waarvan Geertsema bestuurslid was. Voor de grondwetswijziging van 1848 was de molen in beheer van een zogenaamde Molenkolonie. Na 1848 werden de molenko-

lonies in de loop van de tijd omgezet in waterschappen.

Het waterschap De Dellen werd opgericht en gereguleerd bij Statenbesluit van 15 november 1882. Het was 211.47.56 hectare groot en grensde ten noordwesten en noordoosten aan het Hondshalstermaar, het Hamrikkermaar en voor een klein deel aan het Termunterzijldiep, ten zuidoosten aan de kunstweg en verder aan het waterschap De Bolderij. Een windvijzelmolen maalde het water uit op het Kleinemaar, dat naar het Hamrikkermaar liep. Op 1 mei 1967 werd het waterschap De Dellen opgeheven en ging op in het waterschap Oldambt.

Er is een prachtig historisch overzicht met op chronologische volgorde de levensloop van de molen en de daarmee verbonden activiteiten aan de hand van de notulenboeken van de vergaderingen van het bestuur van het waterschap De Dellen. De informatie betreft de periode van 16 maart 1883 tot en met 26 juni 1980.

De restauratie van de molen op de locatie 't Waar werd bemoeilijkt door de toegangsproblemen en droogstaande vijzels. Voor verlenging van de vijzels moest er fors worden geïnvesteerd in de fundering van de molen. Tevens waren er twijfels over de houten funderingspalen van de molen. Diverse mogelijkheden voor toegangswegen werden onderzocht, maar zonder succes zodat men uit ging kijken naar locaties binnen het waterschap waarnaar de molen verplaatst kon worden. Een locatie bij het

Data herbouw De Dellen:

- 7 september 1984: Kap verplaatst van oude naar nieuwe plek.
- 30 oktober 1984: Foto van de nog maagdelijke nieuwe plek.
- 5 november 1984: De eerste paal wordt geslagen.
- 17 december 1984: Het eerste beton wordt gestort.
Tussentijds: Gereedmaken van fundering, ondertafelement en kolk.
- 6 juni 1985: Transport van het achtkant van 't Waar naar Nieuw Scheemda en het plaatsen op de nieuwe fundering en ondertafelement.
Tussentijds: Betimmeren van het achtkant, veldmuren metselen, restauratie van de kap.
Roeden worden aangevoerd.
- 30 oktober 1985: Plaatsen van de kap, de roeden, de staart, schoren en de vijzels.
Tussentijds: Ophekken en afwerken. Winter 1985-1986: Voor het eerst gedraaid.
- 19 juni 1986: Opening door gedeputeerde Wilpstra.

poldergemaal Tichelwaark bleek tenslotte het meest geschikt. Oorspronkelijk werd in verband met voldoende windtoetreding getracht de molen aan de noordzijde van het gemaal te realiseren. De aangrenzende landbouwer wilde echter geen grond verkopen voor de aanleg van de molen en de hoofdwatgang. Na veel overleg met alle betrokkenen gaf de Rijksdienst voor de Monumentenzorg te Zeist toestemming voor de verplaatsing van de molen naar de huidige locatie tussen het gemaal en de timmerfabriek van aannemersbedrijf J.E. Stijkel en Zn. De benodigde gronden werden van het waterschap Oldambt en de gemeente Scheemda aangekocht. Voor de uitvoering van de verplaatsing van de molen werden aannemers uitgenodigd. De onderbouw van de molen werd voorbereid en uitgevoerd door aannemersbedrijf J.E. Stijkel en Zn. te Scheemda. De bovenbouw, bestaande uit de verplaatste en te restaureren molen, werd uitgevoerd door molenmakersbedrijf Roemeling en Molema te Scheemda. De totale kosten van de nieuwe fundering, de verplaatsing en de restauratie van de poldermolen bedragen totaal ± fl. 680.000,-. De kosten werden gefinancierd door het ministerie van Landbouw en Visserij, de provincie Groningen, de gemeente Scheemda, het waterschap Eemsiijvest, de molenstichting Oldambt, het Prins Bernhard Cultuurfonds, dorpscommissie Scheemda 't Waar en de ANWB. De poldermolen werd op 19 juni 1986 geopend. Na de oplevering is als vrijwillig molenaar aangesteld de heer R.P. Lemminga te Scheemda, die al vanaf 1974 molenaar was op De Dellen.

Geheimen van De Dellen ontsluit

Na het overlijden van Bertus Geertsema op 20 september 2010, één van de laatste bestuursleden van polder De Dellen bij 't Waar, is er van alles gebeurd. Als eerste werd op 30 december 2010 een oude pegel-lamp¹ van De Dellen, die aan een schuur van de boerderij op 't Waar hing, geschonken. We waren daar heel blij mee omdat we in de toekomst bij De Dellen weer een pegelmast willen bouwen. We hebben nu een originele lamp, die als voorbeeld kan dienen voor een reconstructie in de nieuw te bouwen mast. Er doken nog wat leuke stukken op, maar de klapper kwam op 8 augustus 2011, toen er 18 oude stukken werden geschonken, waarvan een deel veel verder teruggaat dan het archief wat ons bekend was. Dat loopt

namelijk vanaf 1882, het begin van Waterschap De Dellen. De fundering was ten tijde van de herbouw nog maar 62 jaar oud en zal door de brand niet echt schade hebben opgelopen. Het was dus niet onlogisch dat de nieuwe molen op de oude fundering en waterlopen werd gebouwd. Hergebruik van goede delen van een gebouw of constructie was heel gewoon in die tijd, toen materiaal duurder was dan arbeidsloon.

Met dank aan **Hans Tiddens** voor de enthousiaste informatie.

- 1 Een aantal poldermolens was vroeger 'pegelmolen'. Door middel van de wieken of een hoge mast met een lamp erin werd aangegeven dat het 'pegel' was. Dat is het maximumpeil van de boezem, waarbij er niet meer gemalen mag worden om overstroming te voorkomen. Met het signaal 'pegel' werd dat aangegeven aan de andere molens in de buurt.

Gilde van Vrijwillige Molenaars, afdeling Groningen

Toelatingsexamens

Op 19 november 2016 werden toelatingsexamens gehouden op De Widde Meuln in Ten Boer. Een drietal kandidaten kon via dit examen trachten toegelaten te worden tot het landelijk examen van de Vereniging De Hollandsche Molen dit voorjaar. Helaas moest één kandidaat worden afgewezen. Deze wordt vanzelfsprekend in het voorjaar in de gelegenheid gesteld om een tweede poging te wagen. De beide geslaagde kandidaten zijn Ids van der Honing uit Eenrum en Karin Versloot uit Groningen.

Lesmogelijkheid in het Westerkwartier

Vanaf 1 maart 2017 kunnen leerlingen ook in het Westerkwartier terecht voor de opleiding tot vrijwillig molenaar. Het Gilde heeft Theo Kerkhoff, molenaar van het zeskant in Niebert, met ingang van die datum aangesteld als assistent-instructeur. Hij zal voorlopig de lessen verzorgen onder eindverantwoording van Jan Kugel, instructeur uit Winschoten. Theo en Jan hebben voorafgaand een goed gesprek gehad en zien de samenwerking met vertrouwen tegemoet. De afdeling Groningen van het Gilde ziet hiermee een lang gekoesterde wens in vervulling gaan in haar streven een goede geografische spreiding van lesmogelijkheden voor de opleiding van vrijwillige molenaars te realiseren.

De afgelopen maanden overleden twee molenmensen.

Molenaar Enkie Kok

Op 14 januari 2017 overleed Enkie Kok (30 mei 1947). Enkie, molenaar op Veldkamp's Meuln te Bellingwedde, deed in 1996 met succes examen op de molen in Enumatil. Hij was echter al veel langer actief voor de

Groninger molens. Zo was Enkie sinds 1987 lid van de Molenwerkgroep. Nadat Geert Nieman in Veererveen (overleden in 2009) was gestopt met het malen van spekkedikkenmeel, lukte het Enkie het recept te ontdekken en maalde jarenlang een voorraadje ervan dat in de regio werd verkocht. Tijdens de nieuwjaarsvisite van de molenwerkgroep had Enkie altijd een hele stapel spekkedikken bij zich. Zoals een molenaar het formuleerde: "Enkie staat in mijn geheugen als serieuze, maar wel goedlachse man, die als één van de weinige gediplomeerde molenaars zeer regelmatig de theorieochtenden bezocht."

Molenvriend Kees van der Horst

Op 7 maart was in het crematorium in Groningen de herdenkingsbijeenkomst voor Kees van der Horst uit Scheemda, die op 28 februari 2017 op bijna 87-jarige leeftijd overleed. Molenaar Ida Wierenga hield bij die gelegenheid een toespraak, waaruit hieronder een samenvatting:

Toen ik in 1985 aan de opleiding tot molenaar begon kwam ik in aanraking met Kees van der Horst. In die tijd was hij secretaris van De Vrienden van de Groninger Molens. Ik kreeg allerlei documentatie mee naar huis. Kees was bij uitstek een Zaankanter, hij wist dan ook alles over de Zaanstreek. Hij kon daar zo boeiend over vertellen dat je het gevoel had dat je onderweg naar de Zaanse Schans was. Ook was Kees bestuurslid bij Molenstichting Oldambt en hoofdredacteur van de Zelfzwichter, een orgaan en verenigingsboekje waar Kees jarenlang zijn best voor deed. Maar zijn drive was verzamelen van woord en beeld. Het huis is vol zei Kees, of ik laat er wat bij aanbouwen, en onder het genot van een kopje thee kwam het volgende kistje aan bod. Negatieven op glasplaatjes, foto's van molens. Ik was met stomheid geslagen. Zoveel materiaal had ik nog nooit bij elkaar gezien. Kees was betrokken bij TIMS. De vereniging van molenkennis. Er mocht immers niets verloren gaan, kennis moet je verzamelen. Het levensmolenboek van Cornelis Eibartus van der Horst is nu dicht geslagen, de verzameling is compleet.

MOLENTYPES OVER DE GRENS

Molentypes

Nieuw dit jaar is de rubriek Molentypes. Omdat 2017 gekozen is voor het thema 'Kijken over de grens', gaan we dit jaar molentypes belichten die in de provincie Groningen niet (meer) voorkomen. De aftrap wordt gedaan door Ellen Steendam, consultant van het Erfgoedhuis Zuid-Holland.

Wipmolen - De Oostmolen in Mijnsheerenland

"Die molen staat op een driehoek" hoor ik voor mij in de bus. Het jongetje wijst naar de Oostmolen, een markante wipmolen in Mijnsheerenland. In het open landschap van de Hoeksche Waard is deze molen goed te

herkennen. Bij de eerstvolgende halte stap ik uit de bus, het jongetje reist door.

Wipmolens zien er bijzonder uit: de koker vormt de basis en deze wordt in verticale stand gehouden door de 'pyramide'. De molenkast staat er bovenop. Wat is eigenlijk de oorsprong van dit type molen? De wipmolen is ontwikkeld uit de standermolen, die op een stander rust en waarbij de hele kast of bovenhuis draaibaar is. Standermolens werden in de middeleeuwen op stadsmuren gebouwd, zodat ze voldoende wind konden vangen. Op oude afbeeldingen van steden als Amsterdam en Leiden kom je ze tegen. De functie van deze molens was het malen van graan.

Voor het droogmalen van polders was dit type niet geschikt. Door de standaard te vervangen door een koker, kon de aandrijving naar beneden worden gebracht om zo een scheprad aan te drijven. Het bovenhuis kon kleiner worden uitgevoerd, omdat het niet meer nodig was als werkruimte voor het malen van graan. En zo was de wipmolen geboren.

De oudste vermelding van een wipmolen dateert van 1414 en noemt twee wipmolens bij IJsselmonde, vlakbij Rotterdam. Ruim tien jaar later ondertekent Jacoba van Beieren een oorkonde die het startsein is voor de bouw van een wipmolen bij Schoonhoven. Deze molen gaat de polder Bonrepas bemalen. Wipmolens zijn in de 15^e eeuw en daarna in grote getale gebouwd om het natte polderland droog te malen.

Wipmolens lijken door hun smalle taille klein, maar ze kunnen flinke afmetingen hebben. Zo ook de Oostmolen in Mijnsheerenland. Gebouwd in 1616, is deze molen de enige nog overgebleven wipmolen in de Hoeksche Waard. De molen bemaalde samen met twee andere molens de polder Moerkerken. In

1948 werd de molen buiten bedrijf gesteld, maar in 1953 bij de watersnoodramp moest deze alsnog in actie komen. In 2010 onderging de Oostmolen een grondige restauratie. Zo moest de fundering van de watergang worden hersteld. Dit betekende een volledige demontage. Na restauratie van de verschillende onderdelen, is de molen in 2012 weer opgebouwd en in datzelfde jaar weer maalvaardig gemaakt.

Inmiddels ben ik aangekomen bij de molen. Ik realiseer mij nu pas hoe groot deze molen eigenlijk is. Als ik de trap naar het bovenhuis beklim, is het uitzicht wijds en indrukwekkend. Ik sta op grote hoogte en in de volle wind. Weer beneden ga ik de molen in. De molenaarswoning wordt nu niet meer door de molenaar bewoond, maar is wel opengesteld voor het publiek. Het is ingericht met als tijdsbeeld 1900, toen de molen nog in bedrijf was. De ruimte is compact en sfeervol. Ik loop naar buiten en kijk nog eens achterom. Dat was dus de 'driehoek' zoals het jongetje in de bus het noemde. Zou hij net zo onder de indruk zijn van deze molen als ik?

TOT SLOT

De Zelfzwichter op de digitale snelweg

In 2017 zal uw molenblad voorzichtig de eerste stappen op de digitale snelweg zetten. Wij merken dat het aantal abonnees niet toeneemt. Wel zijn de druk- en verspreidingskosten hoog. We willen een blad blijven maken met professionele foto's en opmaak. De bedoeling is om van de vier geplande nummers het tweede nummer (juni 2017) in digitale vorm uit te laten komen. De redactie sprak met Roeli Broekhuis, directeur van Erfgoedpartners, en peilde haar mening over deze ontwikkeling.

“De wereld wordt steeds digitaler”, merkt Roeli op. “Voor ons is publieksbereik een belangrijk onderwerp. We hebben wat betreft de Zelfzwichter te maken met veel oudere lezers. Jonger publiek neemt doorgaans geen abonnement meer op een tijdschrift. Dat is een niet te stoppen ontwikkeling. Bovendien heeft een digitaal tijdschrift een aantal interessante voordelen. Zo kun je bewegend beeld opnemen, bijvoorbeeld een instructie over de molenleskist of in een filmpje bijzondere technieken uitleggen. Doorsturen van een digitaal tijdschrift gaat ook veel gemakkelijker. De Zelfzwichter is voor ons een middel om enerzijds het brede publiek over de ontwikkelingen in de Groninger molenwereld te informeren en tegelijk zetten we het in om de molenwereld te verbinden. Daarnaast zijn ook de kosten een overweging geweest. We maken nu een blad voor een kleine doelgroep voor een relatief hoge prijs.”

Doelgroepen informeren

Achtergrond en verdieping zijn kernbegrippen voor de Zelfzwichter. Hoe informeer je je doelgroep? “Voor mij is het blad een middel en geen doel”, geeft Roeli aan. “Per activiteit zou je kunnen bekijken hoe je de informatie aanbiedt: digitaal, met een kaart of flyer, of de vertrouwde gedrukte versie. Je zou ook per jaargang kunnen kiezen voor meerdere digitale nummers en een jaarboek aan het eind van het jaar. Ik vind het mooi dat het blad geschreven en gesteund wordt door moleneigenaren en molenaars en dat ze worden uitgenodigd om mee te denken, met suggesties te komen of deel uit te maken van de redactie van de Zelfzwichter. Ik zie digitalisering als een kans om een

ROELI BROEKHUIS (LINKS) EN MIRANDA NAROLD OP DE STELLING VAN MOLEN HOLLANDS WELVAART IN MENSINGEWEE TER GELEGENHEID VAN HET BEZOEK VAN COMMISSARIS VAN DE KONINGIN MAX VAN DEN BERG (2010).

groter publiek te informeren over onze prachtige Groninger molens.”

E-mailadressen gevraagd

Om het tweede, digitale, nummer van de Zelfzwichter te kunnen versturen, vragen wij de lezers ons hun e-mailadres door te geven voor zover wij dat nog niet hebben: info@erfgoedpartners.nl. Graag vóór 1 april. Mocht u geen mailadres hebben of anderszins moeilijkheden ondervinden met het openen van een digitaal bestand, neem dan contact op met het Groninger Molenhuis, wij zoeken dan samen naar een oplossing.

Houtzaag- koren- en pelmolen FRAM viert 150 jarig bestaan

Molen FRAM in Woltersum viert op 20 mei tussen 11:00 – 17:00 uur met een minifestival het 150-jarig bestaan. Er is een zaagstelling zoals die werd gebruikt om handmatig bomen te verzagen. Uiteraard is er de molen zelf: drie raamzagen die met wind worden aangedreven. Verder is er een cirkelzaag te zien, die

met een stoommachine wordt aangedreven, een horizontale enkele raamzaag met dieselaandrijving en een moderne bandzaag met aandrijving. Dit alles is werkend te bezichtigen (de molen kan alleen werken als het waait, maar is ook zonder werk schitterend om te zien).

Foto: Herman Bink

Leerling-molenaar Egbert Reining
bij molen De Zilvermeeuw te
Onderdendam.